

OVER HET ONTSTAAN VAN DE CHRISTELIJKE MUTUALITEIT EN DE VOLKSBOND TE OOSTENDE

EEN SOCIAAL VERHAAL (deel 1)

door Lionel DEWULF

Op 19 februari 1994 vierde de Oostendse afdeling van de Christelijke Mutualiteiten 100 jaar aanwezigheid en werking. (1)

Oostendenaars die lid zijn van de plaatselijke CM herinneren zich de naam "Broederliefde-Vrouwenkrans" die op hun lidboekje gedrukt stond. Deze mutualiteit was het resultaat van de samensmelting in 1929 van de Maatschappij van Onderlinge Bijstand "Spaarzaamheid en Broederliefde", opgericht in 1896 en de zogenaamde vrouwenmutualiteit "Vrouwenkrans", opgericht in 1910.

Toch zijn de eerste wortels terug te vinden in 1894 of zelfs vroeger. Dat jaar was trouwens belangrijk voor Oostende op politiek en sociaal-economisch gebied. In die periode werd het zaad gestrooid van wat vandaag die grote boom is met vele vertakkingen : namelijk de Katholieke Volksbond.

Ofschoon het archief door oorlogsbombardement en de overstroming in 1953 (!) is vernietigd, heb ik een poging gedaan om het verhaal te schrijven van de stichting en de sociale, en onvermijdelijk ook de politieke achtergronden. Een sociaal verhaal !

De Belle Epoque in aantocht

Oostende was tot midden der 19e eeuw een rustig provinciestadje, dat voornamelijk leefde van zijn visserij.

De eerste treinverbinding met Brussel kwam tot stand in september 1837 en in maart 1846 voer het eerste Belgische schip de haven van Oostende uit met bestemming Dover (het was een stoomschip met hulpzeilen en kon 50 passagiers aan boord nemen). Oostende telde in 1850 ongeveer 15.000 inwoners.

Het is een gemeenplaats te zeggen dat Koning Leopold II van Oostende de "Koningin der Badsteden" heeft gemaakt. Het is vanaf 1891 dat Koning Leopold de taak om Oostende een nieuw gezicht te geven toevertrouwde aan de Franse architect LAINE.

De stad moet een reusachtige bouwwerf geweest zijn. De bevolking van Oostende was tussen 1880 (19.897 inwoners) en 1906 (41.846 inwoners) meer dan verdubbeld.

Het aantal huizen dat aan de grondbelasting onderworpen was bedroeg 273 in 1880; in 1900 waren het reeds 5.268. Het kon niet anders dan dat deze stijging voor het grootste deel te wijten was aan inwijking (2).

De uitbreiding van het spoor, post en zeewezen zorgde voor tewerkstelling en nieuwe burgers.

Het Kursaal en de bloei van het strandleven (dank zij de ontdekte heilzame werking van de zeebaden) bracht een nieuwe industrie tot stand : het toerisme. Het was de tijd "Belle Epoque" genaamd.

Rond de eeuwwisseling wemelde de stad van Russische grootvorsten, Habsburgse edellieden en van alwie wilde behoren tot "le beau monde" van die tijd. Ook de sjah van Perzië was in Oostende een opvallend bezoeker in 1900. De Oostendse oester, luisterrijk beschreven in het werk van TOLSTOI was wereldvermaard.

Bereikte de Oostende "Belle Epoque" een hoogtepunt, dan zakte de menselijke ellende en armoede in een dieptepunt. De verfraaiing van de stad eiste afbraak en onteigeningen. De huisvesting was voor de armen en werklozen erbarmelijk. Er heerste ondervoeding en gebrek aan hygiëne was de oorzaak van besmettelijke en soms dodelijke ziekten. Het alcoholisme vierde hoogtij. Er waren in 1890 in Oostende officieel 319 cafés, in werkelijkheid meer dan het dubbel. De kindersterfte lag er twee keer hoger dan elders in het land, en ook het hoge cijfer van de buitenechtelijke geboorten in Oostende : 9 % en lag twee tot driemaal hoger dan in de overige kustgemeenten (3).

Welke initiatieven werden genomen om de ergste noden op te vangen van de behoeftigen ?

Er was de openbare armenzorg (Bureel van Liefdadigheid) die viel onder de bevoegdheid van de gemeente. Doch het (liberale) stadsbestuur had andere prioriteiten. En de arme leverde geen stem op (cijnskiesrecht).

De private armenzorg was omvangrijker dan de openbare, en was vooral gebaseerd op 19e eeuwse paternalisme. Vooruitstrevende liberale of vrijdenkersbewegingen, zoals de Cercle Ceacilia, Société Littéraire, Onder Ons, de Liberale Vrijschutters.... enz, hadden als bijkomstig doel de liefdadigheid te beoefenen door het organiseren van festiviteiten.

Bij de katholieken steunde het principe op de christelijke plicht van naastenliefde waarvan de leiding berustte bij de geestelijkheid die daarin werd bijgestaan door zeer talrijke vrijwilligers uit de burgerij.

Sociale werken

Zo zag het Sint-Vincentius a Paulo-genootschap de oplossing van de sociale kwestie in de morele en materiële hulpverlening (steungeld of giften in natura) aan de arbeidersgezinnen.

Werken der armen, patronaten en zondagscholen moesten tegemoetkomen aan de onmondigheid en hulpeloosheid der arbeiders.

De socialisten, in Oostende actief sedert 1885, maar voor de Eerste Wereldoorlog nooit echt doorgebroken begonnen een coöperatieve broodbakkerij De Toekomst o.l.v. vader DE WULF in de Zuidboulevard (4).

In 1892 werd te Oostende ook de S.E.O. gesticht, een coöperatieve van staatsambtenaren die gezamenlijk kolen aankocht (5).

De door hen genoemde "clericale" inmenging in de sociale werken en verenigingen waren voor de socialistten een doorn in het oog. In een pamflet eind 1894 verspreid in Oostende werd een oproep gedaan om zich niet te laten vangen aan katholieke verenigingen zoals : Karel de Goede genootschap, de Gemeenzaamheid voor jongelingen, 't Zal wel gaan, Prins Boudewijnskring, Sint-Franciscusmannenbond (6). Met deze laatste vereniging werd bedoeld : de Aartsbroederschap van de Heilige Franciscus-Xaverius die in 1890 in heel het land nagenoeg 100.000 leden telde en als eerste georganiseerde arbeidersbeweging in België beschouwd werd.

Ofschoon de Xaverianen de werknemers groepeerden (de Cistjes) met het oog op hun zedelijke verheffing (godsdiensstige conferenties, toneel- en muziekgroeperingen, enz.) waren zij op sommige plaatsen de eerste kernen van coöperatieve gilden van arbeiders en patroons of de spreekbuis van de eerste plaatselijke christelijke mutualiteiten (7).

Ook in Oostende was er een Xaveriuskring en het lokaal bevond zich in de Albertstraat nr. 7 (huidige Euphrosina Beernaertstraat) dat later werd overgenomen door het Onze Lieve Vrouwecollege voor de uitbating van een lagere school (8).

In 1896 werd immers grond aangekocht in de Constantinopelstraat (nu Ieperstraat) waar een nieuw gebouw werd opgetrokken en heden nog te zien is (thans is dit een pakhuis van een loodgieter). In de topgevel prijkt nog steeds het beeld van Sint-Franciscus-Xaverius.

Het lokaal werd tijdens het interbellum gebruikt als Soldatenkring en nadien als toneel- en parochiezaal. Vanaf 1957 was er de parochiale Astridbibliotheek gevestigd tot de verhuis naar de Gentstraat in 1982 (9).

Gelet op de nieuwe urbanisatie extra-muros werd de Sint-Jozefsparochie opgericht bij KB van 14 januari 1889. E.H. VERHAEGHE was de eerste pastoor en E.H. Remi ROORYCK was de eerste onderpastoor. De Xaverianen zouden op de Sint-Jozefsparochie lange tijd actief blijven.

Terwijl alles mooier en uitgebreid wordt te Oostende gaat de zeevisserij, die nochtans de belangrijkste nijverheid van de stad is geweest, achteruit. Waar de pas verkozen priester DAENS in het parlement, 100 jaar geleden, uitroept dat het een schande is dat een (Aalsters) fabrieksarbeider slechts 8 à 10 frank per week verdient, moeten we vaststellen dat een visser bij ons na 10 tot 12 dagen varen op zee, ook niet meer dan tussen 5 en 10 frank netto verdiend heeft (10).

De Visseropstand

De vissers hadden meestal kroostrijke gezinnen en woonden in huurwoningen dikwijls 3 tot 4 verdiepingen hoog. Families van 10-12 personen betrokken niet zelden twee kamers. Kinderen van 6 tot 10 jaar gingen reeds mee met vader. Er bestond weinig hygiëne. Er was slechts 1 toilet per gebouw, het drinkwater moest gehaald worden aan de dichtsbijgelegen fontein tegen een kleine vergoeding (5 centiemenen voor 2 emmers). Het vuil water moest terug naar beneden gebracht worden en op de straat weggegooid. De verlichting gebeurde met een petroleumlamp (11).

Met dit schamel bestaan was het niet te verwonderen dat de vissersgroep de minst benijdenswaardige en meest explosieve bevolkingsgroep vormde. Zeventien maanden na de straatrevoluties in Wallonië (maart 1886 te Charleroi en Luik) en die aanleiding was voor de eerste schuchtere sociale wetten (12), kwamen de Oostendse vissers in opstand (13).

De Engelse schepen kwamen in Oostende hun vis lossen en konden deze sneller en gemakkelijker verkopen. De Engelse vissersvloot was inderdaad beter en solider uitgerust dan de Belgische, die daarenboven nog dit nadeel had, dat zij ten gevolge van bepaalde overeenkomsten verder van Oostende moest opereren dan de Engelse. Hierdoor kon deze laatste haar lading vroeger op de Belgische markt brengen en aldus de duurste prijzen bekomen.

Bij het lossen van een Engels schip op dinsdag 23 augustus 1887 kwam het tot een eerste uitbarsting. Ondanks de aanwezigheid van de Burgerwacht bleef de lading aan boord en moest het schip onverrichter zake vertrekken.

Toen de volgende dag een nieuwe poging werd ondernomen door een Engels schip, kwam het tot een schietpartij, waarbij twee vissers gedood werden en zes andere gekwetst (twee zouden nog aan de gevolgen overlijden). Het leger werd zelfs ontboden.

Uiteindelijk kwam de rust weer. Er volgde wel een proces waar 110 beschuldigten werden opgeroepen.

Iemand die een beslissende rol speelde om de gemoederen tot bedaren te brengen was de onderpastoor van de SS Petrus en Paulusparochie E.H. Hendrik PYPE, of Paster PYPE. Hij had de lijkrede uitgesproken op de begrafenis en beloofde maatregelen. In 1888 richtte hij in samenwerking met de Broeders van Liefde een vrije vissersschool op waar de jongeren de vissersstiel zouden leren, maar ook lezen en schrijven. Hij zal ook de Vrije Vissersgilde "t Zal Wel Gaan" oprichten, een soort visserscoöperatieve (14).

Paster PYPE was in zeker opzicht de Oostendse priester DAENS. Nu nog wordt hij in oude vissersfamilies geëerd en jaarlijks wordt een bloemenhulde gehouden op zijn graf. Paster PYPE behoorde tot de "Westvlaamse school".

De Westvlaamse school

We kunnen bij het bestuderen van de Christelijke sociale beweging in West-Vlaanderen onmogelijk voorbijgaan aan de zogenaamde "Westvlaamse school". De term "Westvlaamse school" werd voor het eerst gebruikt door pater Dr. S.H. SCHOLL (15). Daarmee duidde hij de groep progressieve, democratisch gezinde en sociaal geëngageerde priesters aan, die in het bisdom Brugge rond de eeuwwisseling de christelijke arbeidersbeweging op gang brachten, geleid en gestimuleerd hebben.

De "leermeesters" van de Westvlaamse school waren deken Edward DE GRUYSE uit Kortrijk en priester Achiël LAUWERS uit Roeselare. Zij putten vanaf 1891 hun doctrine uit de "goed gelezen en begrepen" pauselijke encycliek "Rerum Novarum" en waren tevens verwant met het Westvlaams radicaal flamingantisme van de studenten- en oudstudentenbeweging (16).

Edward DE GRUYSE (Roeselare 1848 - Kortrijk 1909) was doctor in de godgeleerdheid en professor in de wijsbegeerte van het Klein Seminarie te Roeselare van 1874 tot 1884 en maakte er aldus de studentenrebellie of "groote stoorringhe" mee in 1875 (Paster PYPE zat op dit ogenblik in het Groot Seminarie (afd. filosofie) te Roeselare (16 bis).

Poësieleraar Hugo VERRIEST was te Roeselare de grondlegger van de Blauwvoeterie. In juli 1875 kwam het tot een open conflict met superior DELBAR toen de poësieklas, die het eindejaarsfeest organiseerde, twee Vlaamse liederen wilde zingen op tekst van Albrecht RODENBACH, en geen enkel Frans lied.

Deze (kleine) studentenrevolte geraakte bekend als de "groote stoorringhe" en was de aanzet van een Vlaamse sociale beweging van studenten, priesters en universitairēn, gegroepeerd rond het tijdschrift "De Vlaamsche Vlagge" (17).

Ook in Oostende werd aan het Onze Lieve Vrouwecollege op 1 november 1891 een studentenbond gesticht onder de benaming "Sint-Pietersgilde". De gekozen naam scheen eerder te wijzen naar het godsdienstig karakter van de bond dan naar de Vlaamse strekking en dus meer aanvaardbaar voor het achterdochte establishment (18). Een van de stichtende leden was de latere politicus (en raadsman van Broederliefde) Hendrik BAELS (19).

De activiteiten van de gilde waren van godsdienstige aard (met cultivering van de Vlaamse heiligen) maar hadden ook politieke, maatschappelijke en culturele vorming van de "aanstaande leiders van het volk" op het oog.

Er werd later ook buiten het college vergaderd en o.a. in de lokalen van de toenmalige Volksbond. Op een van de conferenties werd "student" Karel GOETGHEBEUR (20) ontdekt door de toenmalige proost E.H. COLENS. Na zijn humaniorastudies in 1910 zou K. GOETGHEBEUR trouwens de eerste vrijgestelde worden van de Volksbond en verbondsecretaris van de Christelijke Mutualiteiten.

De invloed van Rerum Novarum

Als reactie op de onlusten in 1886 en 87 (stakingen en verwoesting fabrieken in Wallonië) organiseerden de Belgische katholieken de sociale congressen van Luik, waar zij zich uitspraken voor klassensamenwerking en sociale verzoening. Het door hen geprezen corporatisme kreeg concreet vorm in werkmanskringen en gildebewegingen. Deze waren gemengde beroepsorganisaties bestaande uit werkgevers en werknemers uit vooral ambachtelijke sectoren.

De in 1891 opgerichte Belgische Volksbond fungeerde als overkoepelend orgaan van deze verenigingen en nam de verdediging op zich van de politieke en maatschappelijke volksbelangen (21).

Paus Leo XIII heeft de encycliek "Rerum Novarum" openbaar gemaakt op 15 mei 1891. De kerk stelt een uitgewerkt en officieel denkpatroon voor i.v.m. de sociale problemen en de middelen om ze te verhelpen.

Overeenkomstig de uitnodiging van de hogere geestelijkheid werd op 25 november 1891 een Comité van sociale werken opgericht van het arrondissement Oostende, onafhankelijk van de Cercle Catholique

(toenmalige katholieke partij) en enige verantwoordelijke voor zijn beslissingen.

Op het einde van 1893 bestond dit Comité (soms federatie genoemd) van sociale werken uit :

- Z.E.H. DECANNIERE, deken van Oostende
- VAN DER HEYDE, advocaat en voorzitter
- E.H. LANSSEN, pastoor van Leffinge (leermeester van Rodenbach)
- Lucien DUPONT, advocaat en secretaris (schoonvader van Mr. Leo PORTA)
- Edward VLIETINCK, advocaat en schrijver van het Davidsfonds
- Jules CARBON, advocaat, voorzitter sprekersbond (25).

Op zijn algemene vergadering van 23 januari 1894 wordt door genoemd Comité van sociale werken een 15 puntenprogramma opgesteld.

Hierin worden eisen geformuleerd zoals minimumloon, regeling arbeidsduur, nachtarbeid, kinder- en vrouwenarbeid. Tevens worden initiatieven van de staat verwacht bij armoedebestrijding en (geldelijke) tussenkomst van spaarkassen, ziekenbeurzen en pensioenkasen (24).

Deze vergadering mag historisch genoemd worden. Hij brak met het vroeger katholiek paternalisme terwijl beroep werd gedaan op georganiseerde solidariteit. Ook werd het argwaan tegen overheidsinterventie overwonnen. Structuren moesten geschapen worden om de materiële noden te lenigen.

Deze vergadering werd gehouden in de Broederszaal in de Constantinopelstraat, thans Ieperstraat. Naast het huidige Welzijnshuis "De Biekerf" stond in de toenmalige Stockholmstraat (thans Dr. L. Colensstraat) het klooster van de Broeders van Liefde met daarachter de schoolgebouwen met de toegang tot de school en vergaderzaal (25).

Het is dus merkwaardig te noemen dat de start van de gecoördineerde sociale katholieke werken zich situeert op de plaats waar vandaag zich de zetel en het zenuwcentrum bevindt van het Verbond der Christelijke Mutualiteiten, met zijn ziekenkassen, pensioendiensten, volksleningen, medico-sociale diensten, voorhuwelijks sparen, Jeugd en Gezondheid, seniorenservice en maatschappelijk werk.

-
- (1) N.a.v. het 80-jarig bestaan van het verbond C.M. verscheen een gedenkboek "Het Verbond der Christelijke Mutualiteiten van de arrondissementen Oostende-Veurne-Diksmuide 1903-1983" door Fred VANDENBUSSCHE - Middelkerke 1983.
 - (2) Over de uitbreiding van Oostende : zie pentekening van Ch. DE BRUGARDAN uit 1880 in boek "Structuurplanning te Oostende" uitgave Groep Planning 1988.
 - (3) Karel VAN ISACKER : Mijn land in de kering 1830-1980, deel I, blz. 194. De Nederlandse Boekhandel, 4e druk 1983.

- (4) Op 6 juni 1885 werd een meeting gehouden in het pakhuis van "Vader DE WULF" in de Zuidboulevard. Bij de eerste algemene verkiezingen van 1894 was Ed. ANSELE de enige Vlaamse socialist die werd verkozen, en dan nog te Luik ! Zie boek "Recht door zee"; bijdragen tot de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in het arrondissement Oostende-Veurne-Diksmuide van o.m. Walter DEBROCK, Stefaan MEEUWS en Emiel SMISSAERT. Een uitgave van de SP-federatie, 1990.
- (5) cfr. licentiaatsthesis Olivia SIMOEN : S.E.O., Spaarzaamheid Economie Oostende, Neutrale Coöperatieve van het Rijkspersoneel (RUG 1993).
- (6) Feuille d'Ostende dd 31.12.1894.
- (7) K. ROTSAERT : de "Cistjes" in West-Vlaanderen en daarbuiten in Biekorf, Westvlaams archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde, 1984 blz. 46 e.v.
- (8) Zie foto in album van A. VAN CAILLIE : "Oostende in Beeld", deel 1 (1983) nr. 185.
- (9) Over de stichting van de Astridbibliotheek : zie "God blijft glimlachen" of de Honderdjarige geschiedenis van de Koninklijke Sint-Jozefsparochie te Oostende 1889-1989 door Raymond HOUWEN, Yvan VAN HYFTE, Paul DEHEM, Oostende 1989, blz. 92 e.v.
- (10) J.H. KLAUSING "Over de zeevisserij tussen eeuwwisseling en Wereldoorlog" in Ostendiana I, V.V.F. Oostende 1971, blz 92 e.v.
- (11) Roger DECLEER in "Honderd jaar Vrije Visserijschool Paster Pye", 1988, blz. 7.
- (12) Wet tot oprichting van de Nijverheids- en Arbeidsraad en wet van reglementering van de uitbetaling van lonen - beide van 16.08.1887 - en wet tot reglementering van vrouwen- en kinderarbeid van 13.12.1889.
- (13) S.H. SCHOLL : "150 jaar Katholieke arbeidersbeweging in België", Brussel 1965, blz. 212.
- (14) D. DECUYPERE : "Hendrik Pye, Vader van de Vissers" in Ostendiana VI, V.V.F. Oostende 1993, blz. 149 e.v. (voor foto's zie : Het Oostende van toen, o.c. blz. 109 en 110).
- (15) S.H. SCHOLL : "Geschiedenis van de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen", Brussel 1953, blz. 111-165.
- (16) Koen ROTSAERT : "Het Daensisme in West-Vlaanderen". Genootschap voor geschiedenis Brugge 1989, blz. 65 en 70.
- (16 bis) Deken DE GRUYSE stichtte in 1891 De Gilde te Kortrijk. Het blad De Klauwaert suggereerde in oktober 1894 om hem als provinciaal senator naar het parlement te sturen (cfr. K. ROTSAERT, o.c. blz. 71).

- (17) Over het incident zie "Alfons VAN HEE" door Karel M. DE LILLE, Ieper 1963, blz. 54.
- (18) Raymond VANCRAEYNEST en Alfons DE GROEVE in "De geschiedenis van het Onze-Lieve-Vrouwecollege 1842-1992" Oostende 1992, blz. 76 en 90.
- (19) Hendrik BAELS (1878-1951) werd in 1911 verkozen tot gemeenteraadslid en met hem deden in 1912 de katholieken voor de eerste maal hun intrede in de Oostendse gemeenteraad. Hij was van 1921 tot 1926 schepen. In 1920 werd hij lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Hij was van 1926 tot 1931 Minister van (achtereenvolgens) Landbouw, Openbare Werken en Binnenlandse Zaken. In 1933 werd hij Gouverneur van West-Vlaanderen. In het begin van zijn carrière maakte hij deel uit van het Bestuur van de Burgersgilde. Later van de Volksbond waarvan hij ook Voorzitter werd. Zie foto bij de inhuldiging van het nieuw Katholiek Volkshuis in het boek "Bisdom Brugge 1559-1984" o.l.v. Michel CLOET uitgegeven door het Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde. Brugge 1984, blz. 504. H. BAELS zou als jong advocaat tot 1920 de bestuursvergaderingen van Broederliefde bijwonen als raadsman. Hij is tenslotte de auteur van het ontroerend visserslied dat gezongen wordt op Tweede Paasdag en op de Zeewijding.
- (20) Karel GOETGHEBEUR (1889-1973) wordt in 1910 aangeworven door Proost L. COLENS en wordt eerste vrijgestelde en verbondsecretaris van de mutualiteit, en vanaf 1920 van het pas opgerichte A.C.W. Op 27.03.1913 wordt hij bestuurslid van de M.O.B. spaarzaamheid en Broederliefde. Later wordt hij arrondissemamenteel voorzitter van het A.C.W. en blijft dit tot 1963. Hij was provincieraadslid van 1921 tot 1932 en volksvertegenwoordiger voor Oostende-Veurne-Diksmuide van 1933 (als opvolger van H. BAELS die goeverneur werd) tot 1958. Hij was tevens in de gemeenteraad van 1921 tot 1964.
- (21) "Honderd jaar christelijke vakbeweging 1886-1986". Een uitgave van het A.C.V. i.s.m. het Kadoc-Leuven.
- (22) Zie foto's deken DECANNIERE en VAN DER HEYDE in fotoboek "Het Oostende van toen" door Eduard en Marcel VANALDERWEIRELDT 1988, blz. 27.
- (23) Zoals in Brugge in 1891 werden elders in West-Vlaanderen "Sprekersbonden" opgericht. Sprekers of voordrachtgevers werden naar alle gemeenten uitgezonden. Zij moesten een dam opwerpen tegen het opkomend socialisme. Daartoe werd een katholiek sociaal programma verdedigd met o.a. minimumloon, hulp aan zieke of werkongeschikte arbeiders en andere objectieven die niet door alle katholieke partijbonzen onderschreven werden. De sprekersbonden waren beïnvloed door het radicaliseringsproces onder de Vlaamse intellectuelen (Blauwvoetbeweging aan colleges en universiteit). Cfr. K. ROTSAERT : "Het Daensisme in West-Vlaanderen" o.c. blz. 59.
- (24) Feuille d'Ostende dd. 01.02.1894.
- (25) Zie foto's in album van André VAN CAILLIE "Oostende in Beeld", deel 1 (1983) nr. 67 en deel 3 (1987) nr. 155.